

מי אתה מלכיצדק?

מים ראשונים: ספר בראשית מזמן לנו התוודעות לאישים מיוחדים 'צדיקים' עוד לפני תקופת האבות. מלבד נח שנזכר במפורש במקרא וחננוך בקצרה, באים חז"ל ומדגישים את דמויותיהם של שם ועבר, עבד אברהם, הגר, ענר אשכול וממרא, ובפרשתנו: מלכיצדק. מי הוא מלכיצדק זה, ומה פשר המפגש בינו ובין אברהם וחברותו עם מלך סדום? כבר נדרשנו בקצרה לדמותו של מלכיצדק בדברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך](#), דברינו [קונה שמים וארץ](#) וכן [שם ועבר אבות אבותינו](#). כאן, נקדיש דף מיוחד למלכיצדק גם אם נחזור על דברים שכבר הזכרנו בדפים הנ"ל.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון: ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל: (בראשית יד יח-כ).¹

נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק: (תהלים פרק קי פסוק ד).²

מדרש אגדה (בובר) בראשית יד יז-יח פרשת לך לך – מלכי צדק הוא שם בן נח

ומלכי צדק מלך שלם. זה היה שם בן נח שהיה מלך בירושלם, שנאמר: "ויהי בשלם סוכו" (תהלים עו ג).³

רמב"ן בראשית יד יח פרשת לך לך – שם מהגר לארץ כנען (בעקבות דור הפלגה)

ועל דעת רבותינו (נדרים לב ב) שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח, הלך מארצו לירושלם לעבוד שם את ה', והיה להם לכהן לאל עליון, כי הוא אחי אביהם הנכבד, כי ירושלים מגבול הכנעני היא מעולם.⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת לך לך סימן יט – אברהם הורג את בנו של שם

"אל תירא אברהם אנכי מגן לך" (בראשית טו א).⁵ וממי היה מתירא? מן שם שהרג את בניו: "את כדרלעמר מלך עילם, ושלושת בניו ... והיה מתירא לומר הרגתי בניו של צדיק, ועכשיו הוא מקללני ואני מת. מה עשה? יצא

¹ אברהם חוזר מנצח ממלחמתו עם ארבעת מלכי הצפון ויש לו דין ודברים עם מלך סדום כפי שנזכר שם בפסוקים שלפני ואחרי הנ"ל. אך בתווך נכנסו שני פסוקים המספרים על המפגש של אברהם עם מלכי צדק מלך שלם, שנראה שהיה מעין דמות נחשבת ומקובלת על עמי האזור. פרטים רבים נזכרים בצמד פסוקים זה לראשונה במקרא: העיר שלם, המנהג להוציא לחם ויין למנצחים השבים מן המלחמה, אזכור ראשון של 'כהן', אזכור 'אל עליון' שהוא 'קונה שמים וארץ', הברכה בשמו שאברהם מקבל, ומנהג נתינת המעשר. מה פשר פרשה קטנה זו שבתורה? מי הוא מלכי צדק זה שאברהם נוהג בו כבוד (והוא באברהם)? מי היא עירו ומה פשר כל המנהגים הנ"ל שחלקם נכנסו אח"כ, אם כי בשינוי צורה, לתורת ישראל?

² זה האזכור השני והאחרון של מלכי צדק במקרא בפרק שכפשוטו מוקדש למלכות בית דוד. מי הוא מלכיצדק כאן? האם יש קשר בין שני מלכי צדק אלה, או הוא שם בדומה לשמות אחרים שחוזרים במקרא (בפרט שמות מלכים) ואין זה אותו מלכיצדק של ספר בראשית? להלן נראה שיש פירושים שונים למלכי צדק של תהלים, החל מזיהויו עם מלכיצדק של ספר בראשית, דרך חיבור עקיף בדמותו של דוד המלך שממשיך את הקו של מלכי צדק, וכלה בהרחקה גמורה בין השניים והעמדת מלכי צדק של תהלים בדמות המשיח לעתיד לבוא. אנו נתמקד במלכי צדק של הפרשה ונחזור אם יספיק המקום גם למלכי צדק של תהלים.

³ כך גם בגמרא נדרים לב להלן, פרקי דרבי אליעזר, מדרש הגדול, תרגום המיוחס ליונתן על הפסוק (בחזרה לעברית): "ומלך צדיק הוא שם בן נח מלך של ירושלים יצא לקראת אברהם ... ובזמן ההוא היה משמש לפני אל עליון". ובפירוש רש"י בקצרה: "מלכיצדק – הוא שם בן נח". הוא גם מאותם יחיד סגולה כאדם הראשון, נח, איוב, יוסף, משה ועוד "שנולד מהול" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ב, מדרש תהלים ט). ועפ"י סדר עולם רבה (להלן) גם נביא. מלך שלם ואדם שלם. הרי לנו תשובה קצרה: מי הוא מלכי צדק מלך שלם? שם בן נח ששרד את המבול (להלן במדרש תהלים השיח בינו ובין אברהם על המבול). לפי חשבון הדורות היה שם הוא מלכי צדק בן כ 470 שנה באירוע זה. אריכות שנות הדורות הללו מאפשרת מפגשים מעניינים בין-דוריים מרוחקים, אברהם הוא דור תשיעי משם! הוא בן עשירי לשם! אך עדיין, מה פשר מפגש זה? איך מגיע שם מהרי אררט או בקעת שנער לארץ ומקדים את אברהם? ומי היא העיר שלם? ומה פשר כל הטקס הזה שמזכיר כאמור דינים שעתידיים לינתן בתורה?

⁴ יש לרמב"ן מחלוקת עם רש"י שמצטט מדרשים שבחלוקת העולם ע"י נח לבניו, ארץ ישראל ניתנה לשם, והפסוק "הכנעני אז בארץ" מספר שבני חם כבשו אותה באותו זמן מידי בני שם. רמב"ן לעומתו סבור שהארץ ניתנה במקור לצאצאי חם (מחלוקת מהותית בקשר לכיבוש הארץ בימי יהושע, ראה רש"י הראשון על התורה) ודווקא לשם הולך שם. שם (ועבר) עוזב את מרכז ארץ בני שם ובוחר ללכת אל קצה גבול בני שם (רמב"ן בשיטת רש"י והמדרשים) - אל העיר שלם, היא ירושלים, גם כאשר היא נשלטת בידי בני חם (רמב"ן לשיטתו). ירושלים והארץ היו מאז ומתמיד מקומות קדושה ומריבה (מסורת אבן השתיה ששם נוסד העולם, [ירושלים טבור העולם](#)). מדוע בחר לעשות זאת? אנו מציעים לחבר כאן את מדרש ילמדנו על ארבעה החסידים שהיו בדור הפלגה והסתלקו משם (מובא בדברינו [שם ועבר אבות אבותינו](#) בפרשת נח ולהציע את המהלך הבא. בעקבות חטא דור הפלגה, אברהם הסתלק לאור כשדים וניסה משם להילחם בעבודה זרה (ראה דברינו [אברהם ודור הפלגה](#)), ואילו שם (ועבר) הרחיקו עד לעיר שלם בגבול או נחלת בני חם, ושם דווקא זכה להכרה ועלה לגדולה. משראה אברהם שבני מקומו אינם נענים לקריאתו (דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#)) ונמרוד רודף אחריו (דברינו [אברהם ונמרוד](#)), מהגר גם הוא לארץ כנען (תרח אביו מתחיל במסע אבל לא משלים) ומוצא שם את שם בן נח. אבל הוא לא ממהר לשם והפגישה ביניהם מתרחשת בניסיונות מיוחדות.

⁵ כך נפתח פרק טו שלאחר מלחמת אברהם בארבעת מלכי הצפון ולאחר הפרשה בה אנו עוסקים. דרשות ופירושים רבים נאמרו על "אל תירא" זה כגון שאברהם פחד שכבר קיבל כל שכרו, על שהרג נפשות ועוד. ראה רש"י על הפסוק ובראשית רבה פרשה מד. אבל מדרש זה, וכן בראשית רבה מד ז הולכים בדרך אחרת.

לקראתו שם לרצותו, שנאמר: "ומלכי צדק מלך שלם" (בראשית יד יח). אמר הקב"ה: חייך, אינו מקללך אלא מברכך, שנאמר: "ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו'" (בראשית יד יט). א"ל: בשביל שהרגת את בני אני מברכך, שנאמר: "וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך" (בראשית יד כ).⁶

בראשית רבה מג ו פרשת לך לך – צדק, כהונה, תורה ויין

"ומלכי צדק מלך שלם וגו'" ... המקום הזה מצדיק את יושביו: "מלכי צדק", "אדוני צדק" (יהושע י א) - נקראת ירושלים צדק, שנאמר: "צדק ילין בה" (ישעיה א כא).⁷ ...

"הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון"⁸ ... רבי שמואל בן נחמן אמר: הלכות כהונה גדולה גילה לו, "לחם" - זה לחם הפנים, "ויין" - אלו הנסכים.⁹ ורבותינו אומרים: תורה גילה לו, שנאמר: "לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי" (משלי ט ה).¹⁰

"והוא כהן לאל עליון", רבי אבא בר כהנא אמר: כל יין שכתוב בתורה עושה רושם, חוץ מזה.¹¹

אמר ר' לוי: אף זה לא יצאנו מידו. שמשם קרא עליו: "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה".¹²

⁶ ובמדרש תנחומא פרשת לך לך סימן טו: " ... והיה מתירא לומר שהרגתי בנו של צדיק עכשיו יקלני ואמות. אמר לו הקב"ה: אל תירא, לא דייך שלא יקללך, אלא יצא לקראתך בדורון ומברכך, שנאמר: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין... ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וברוך אל עליון אשר מגן צריך". ובמדרש אגדה (בובר) על הפסוק: "ולמה הלך מלכי צדק אצל אברהם כשחזר מן המלחמה? כדי שידע אברהם שאין בלב מלכי צדק על אברהם שום איבה על שהרג את עולם, שעולם היה בן שם, שנאמר: בני שם עולם וגו' (בראשית י כב)". מלכי צדק מבין את מצוקתו והולך לקראתו. מלחמת אברהם עם ארבעת מלכי הצפון יוצרת, בהמשך לדברינו בהערה 4 לעיל, 'תסבוכת קטנה'. אברהם השמי יוצא להגנת מלכי סדום ועמורה שהם (מן הסתם) כנענים מצאצאי חם, והם: "חטאים לה' מאד" (אמנם יוצא להצלת לוט אחיינו). אברהם מכה במלכי הצפון שאחד מהם אם לא כולם הם מצאצאי שם אבי כל בני שם ואולי גם משבטו של אברהם. כאן, אחרי ניצחון אברהם על מלכי הצפון, בוחר המדרש, על בסיס המקרא, להפגיש את שני בני שם ופחיתו שם: אברהם ושם! מלחמת אברהם במלכי הצפון שרבים מנסים למצוא את פשרה ומשמעותה ולמה בכלל נכתבה בתורה, היא קו פרשת המים בה מתאחדים שני אנשי שם מבני שם ונפרדים סופית ממוצאם וממשפחתם (עד כדי: "בשביל שהרגת את בני אני מברכך") ויוצאים לדרך חדשה בארץ כנען שתהפוך בעתיד לארץ ישראל. והיכן? בעיר שלם שעוד נגיע אליה. עפ"י המדרש הגדול בראשית יב ג, ברכת "ואברכה מברכך" שנאמרת לאברהם עם הגעתו לארץ, היא הברכה שעתידי לברך אותו מלכי צדק השמי הראשון שהגיע לארץ ולשלם. מה עוד אירע במפגש זה חוץ מברכות?

⁷ ובמשנת רבי אליעזר פרשה ו: "כל מי שמלך בה נקרא צדק, שנאמר: ומלכי צדק מלך שלם". האמנם? איפה כל המלכים הרשעים שמלכו בה? איפה כל קריאת הנביאים על חטאות ירושלים? ומה עם מדרש בראשית רבה ה"ל? זה עשוי להיקרא באופן פשוטני כמצטט פסוקים עם "צדק" הקשורים לירושלים. אך למי שמכיר את המקרא יש בו קשיים. הציטוט מספר יהושע שם בני ישראל נלחמים באדוני צדק מלך ירושלים והורגים אותו באופן מאד אכזרי (ראה שם בסוף הפרק ביהושע), מעלה את השאלה מדוע לא שמרו בני ישראל על מורשת אברהם בפרשתנו. האם השתנתה בינתיים ירושלים למקום בו הצדק כבר לא לן בה? גם ציטוט הפסוק מישיעיהו שאנו קוראים בשבת חזון ערב תשעה באב הוא בעיית. הרי המשכו גלוי וידוע: "צדק ילין בה ועתה מרצחים" והבאתו כאן רק מעצימה את התוכחה! האם לכך התכוון הדרשן?

⁸ נושא הכהונה הגדולה של שם קשור ברעיון שמבריאת העולם ועד הקמת המשכן הייתה הכהונה נתונה לבכורות (זבחים יד משנה ד) ונמסרה מאדם הראשון בשרשרת לשת, חנוך, מתושלח, נח ועד שם בן נח שהיה הבכור (במדבר רבה ד ח). התורה קושרת את קדושת הבכורות ליציאת מצרים: "כי לי כל בכור ביום הפתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בְּיִשְׂרָאֵל וכו'" (במדבר ג יג), אבל המדרש מקדים את קדושת הבכורות לבריאת העולם ויש לכך גם סמך במקרא בספר בראשית. גם בגדי הכהונה הגדולה שהם כתנות העור שהקב"ה תפר לאדם הראשון (ולאשתו! חוה הייתה כהנת?) נמסרו מבכור מִכֶּהֶן לבכור מִכֶּהֶן עד שהתגלגלו לבגדי החמודות של עשו (תנחומא תולדות יב, אגדת בראשית (בובר) פרק מג, בדברינו [בגדי עשו החמודות](#) בפרשת תולדות). וילקוט שמעוני נחום רמז תקסא מדגיש גם את הצורך של הכהן להיות שלם ובלי מום: "כל מי שהוא שלם מכל מום מְרִבִּים אותו לכהונה ... לא נמסרה הכהונה גדולה לשם בן נח אלא שהיה שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם". ראה גם מדרש הגדול בראשית יא י שוב בהקשר לכך ששם היה מהול: "שאינו מכהן אלא תמים". במפגש עם מלכי צדק 'כהן לאל עליון' מתוודע אברהם לשרשרת הכהונה והעבודה 'לאל עליון' מקדמת דנא. אברהם מגיע אמנם לאמונה בכוחות עצמו, ראה דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#), אך כאן, בארץ אשר אראך, הוא מתוודע לכך שאין הוא לבד ולא הראשון (אבל יש לו תוספת מיוחדת).

⁹ ושם מלמד את הלכות הכהונה לאברהם. האם גם אברהם למרות שלא היה בכור התנהג ככהן?

¹⁰ רבותינו מעדיפים את התורה הרחבה על פני הלכות הכהונה. מה שמעצים הן את אברהם והן את שם. ואם נחבר את שתי הדרשות, נקבל סמך קדום לרעיון שהכהנים היו גם מורי התורה כמשתמע מפסוקי התורה בדברים יז ח-ט: "כי יפלא ממך דבר למשפט ... ובאת אל הכהנים הלויים וכו'", ומדברי מלאכי פרק ב פסוק ז: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וכו'".

¹¹ "עושה רושם" - בלשוננו היום "משאיר את רישומי". אבל כאן במובן שלילי. יין הוא דבר מסוכן, למן נח אחר כותלנו ועד הציווי לכהנים שלא לשתות יין בספר ויקרא. "חוץ מזה" של מלכי צדק שהיה חיובי ובמידה. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן טז על היין שיעקב שהגיש ליצחק אביו למרות שלא מסופר שרביקה ציידה אותו ביין? "ומי הביא לו יין? מיכאל הביאו לו יין מגן עדן. אמרו רבותינו: אין את מוצא יין של ברכה אלא זה, ושל אברהם, שנאמר: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו' (בראשית יד יח), ואף זה כיון ששתה בירכו". יין במידה ראויה גם ראוי לברכה ככוס של ברכה בקידוש ובהבדלה. ורש"י מסביר בפשטות: הוציא לחם ויין - כך עושים ליגיעי מלחמה". מנהג קדום ומוכר בתרבות העולם.

¹² רבי לוי לא מוכן לתת למלכי צדק קרדיט, לפחות לא ביין שהוציא לאברהם. נראה שההסבר לכך הוא שוב הקשר עם פרק טו הסמוך שמתחיל במילים: "אל תירא אברם אנכי מגן לך", כפי שראינו במדרש תנחומא לעיל. לאחר הניצחון על ארבעת המלכים והמפגש עם מלכי צדק (והנדיבות מלך סדום) באים דברי אברהם לקב"ה: "הן לי לא נתתה זרע והנה בן יורש אתי" וכן דבריו: "במה אֲדַע כי אִיִּשְׁשָׁה", לאחר הבטחה חוזרת על ירושת הארץ ועל בן שמתמהמהות להתממש. או אז מגיע חיזיון [ברית בין הבתרים](#) בו מתבשר אברהם: "יָדַע יָדַע כי גַּר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדִּים יִעֲבֹדוּם וְעָנִים אֲתָם אֲרַבְעַ מְאוֹת שָׁנָה". ר' לוי רואה ביין של מלכי צדק, אולי במפגש עצמו ושאר 'חילופי הנימוסים' שהיו שם, את הסיבה לבשרות גלות מצרים. ובהמשך נראה עוד את מדרש אגדה (בובר) בראשית שמסכים גם הוא שיין מלכי צדק אכן עשה רושם (שלילי), אבל למלכי צדק, שבגינו הקדים את ברכת אברהם לברכת הקב"ה והפסיד את הכהונה.

בראשית רבה מג ח פרשת לך לך – נתינת (קבלת?) המעשר

"ויתן לו מעשר מכל", רבי יהודה בר סימון אמר: מכח אותה ברכה אכלו שלוש יתידות גדולות בעולם: אברהם יצחק ויעקב. באברהם כתיב: "וה' ברך את אברהם בכל" (בראשית כד א) – בזכות: "ויתן לו מעשר מכל". ביצחק כתוב: "ואוכל מכל" (שם כז לג) – בזכות "ויתן לו מעשר מכל. ביעקב כתוב: "כי חנני אלהים וכי יש לי כלי" (לג יא) – בזכות "ויתן לו מעשר מכל".¹³

מדרש תהלים (בובר) מזמור לז - קונה שמים וארץ ושם הווי"ה¹⁴

אמר הקב"ה: קנא לי, שאילולי הקנאה אין העולם עומד ואין אדם נושא אשה ואינו בונה בית.¹⁵ שאילולי שקנא אברהם, לא היה קונה שמים וארץ. ואימתי קנא? שאמר למלכי צדק: כיצד יצאת מן התיבה? אמר ליה: בצדקה שהיינו עושים שם. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה? וכי עניינים היו שם? והלא לא היו שם אלא נח ובניו ולמי הייתם עושין צדקה? אמר ליה: על הבהמה ועל החיה ועל העוף. לא היינו ישנים, אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה. אותה שעה אמר אברהם: ומה אילולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאין וכיון שעשו צדקה יצאו, ואני אם אעשה עם בני אדם על אחת כמה וכמה. באותה שעה נטע אשל בבאר שבע, אכילה שתיה לוי.¹⁶

בראשית רבה נו י פרשת וירא – מחדשי שם ירושלים

... אברהם קרא אותו "יִרְאָה", שנאמר: "וַיִּקְרָא אֲבָרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאָה" (בראשית כב יד). שם קרא אותו "שָׁלֵם", שנאמר: "וּמִלְכֵי צֶדֶק מְלָךְ שָׁלֵם" (יד יח). אמר הקב"ה: אם קורא אני אותו "יִרְאָה" כשם שקרא אותו אברהם, שם אדם צדיק מתרעם. ואם קורא אני אותו "שָׁלֵם", אברהם אדם צדיק מתרעם. אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם: "יראה שלם" - ירושלים.¹⁷

¹³ המעשר שאברהם נתן למלכי צדק כדן כהן, זיכה לא רק את אברהם: בכל, מכל, כל – כל האבות בזכות "ויתן לו מעשר מכל". ולהלן בבראשית רבה מד ז: "זה עוזר לזה בברכות ... ויברכחו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו', וזה עוזר לזה במתנות: ויתן לו מעשר מכל". ובמדרש במדבר רבה יב יא פרשת נשא: "אברהם הפריש מעשר תחילה שנאמר: ויתן לו מעשר מכל, והקנה לו הקב"ה שמים וארץ". כך גם ברש"י על הפסוק בפרשה: "ויתן לו - אברם, מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן", וכך גם ברמב"ן שם: "אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים. אבל מפני שידע שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם". וכן דבריו בפירושו לבראשית כו ה בדיון על האבות שקיימו התורה: "... כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים, או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין והוא כהן לאל עליון (לעיל יד יח)". המדרשים כגון פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי על פרשת "עשר תעשר" משבחים את שלושת האבות על נתינת מעשרות, אברהם בראשם: "אברהם התחיל לעשר ... לפיכך תלשו הקב"ה ברוך הוא מן עבודה זרה ... וקבעו ברכיע". אך כאן נראה שאברהם מקיים מנהג קדום. ומהיכן נתן אברהם מעשר אם ויתר על כל הרכוש למלך סדום? יש לומר שתחילה נתן משלל המלחמה מעשר למלכי צדק ואת השאר החזיר למלך סדום, אחרי שנתן ל'נערים' שהלכו איתו למלחמה את חלקם. ראה החלוקה הציורית בפרקי דרבי אליעזר פרק כז. נתינה באופן זה מזכירה את חלוקת שלל המלחמה והנתינה למקדש במלחמת מדין פרשת מטות. ראה דברינו [חלוקת שלל המלחמה](#) בפרשת מטות. חזרה לפרשתנו, לא כולם מסכימים שנתינת המעשר הייתה מאברהם למלכי צדק ויש שמסבירים בדיוק ההפך: שמלכי צדק נתן מעשר לאברהם. ראה פירוש רד"ק על הפסוק בשם אביו שמלכי צדק נתן לאברהם שסירב לקבל מסדום אבל הסכים לקבל ממלכי צדק. כך גם בפירוש חזקוני: "ויתן לו - מלכי צדק לאברהם" ובמדרש אגדה בובר. והעניין קשור בהעברת הכהונה ממלכי צדק לאברהם, מתי ואיך אירעה. להלן.

¹⁴ כאן, פשט המקרא הוא ברור וגלוי. מלכי צדק אומר: "ברוך אֲבָרְהָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קִנְהָ שָׁמַיִם וְאֶרֶץ" ואילו אברהם עונה (למלך סדום) בשבועה: "הֲרַמְתִּי יָדִי אֶל ה' אֵל עֲלִיּוֹן קִנְהָ שָׁמַיִם וְאֶרֶץ". אברהם חוזר מילה במילה על דברי מלכי צדק, רק מוסיף את שם הויה: "ה' קונה שמים וארץ". גם לא 'אל עליון' סתם, אלא כהלים צז ט: "כִּי אֲתָה ה' עֲלִיּוֹן עַל כָּל הָאֲרָץ וכו'", וכנוסח תפילותינו: "ברוך אתה ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו. אלוהי אברהם ... האל הגדול והנורא אל עליון וכו'".

¹⁵ ראה בראשית רבה ט ז: "והנה טוב מאד זה יצר רע ... שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד ולא נשא ונתן. וכן שלמה אומר: "וְיִרְאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל עֵמֶל וְאֶת כָּל כְּשֶׁרוֹן הַמַּעֲשָׂה כִּי הִיא קִנְיָתָא אִישׁ מִרְעֵהוּ" (קהלת ד ד).

¹⁶ סיפור זה מתקשר למוטיב נוסף במפגש מלכי צדק ואברהם: ברכת 'קונה שמים וארץ' ומצוות צדקה. כבר הקדשנו דף מיוחד למוטיב זה: [קונה שמים וארץ](#) בפרשה זו. כאן נחזור על תמצית הדברים. קניין כאן הוא במובן של בעלות ואדנות, לא של פעולת קניין. כמו ששואל מדרש בראשית רבה מג ז: "ממי קנאם?" וכמו שמסבירים רש"י ורמב"ן על הפסוק שהוא לשון עשייה או 'להיות לו'. אך גם לשון קנאה, מוסיף המדרש. ובמה קנא אברהם? בצדקה הגדולה שעשו נח ובניו כשהצילו את העולם מכליה. גם את זה מלמד מלכי צדק הוא שם בן נח לאברהם, באמצעות סיפור התיבה. קונה שמים וארץ - מקנא לשמים וארץ. מקנא לאותם מעשים טובים שבזכותם שמים וארץ (והסדר האנושי) קיימים, והתחדשו החיים לאחר המבול. מקנאה זו של אברהם הפך גם הוא לקונה שמים וארץ במעשי הצדקה שלו. ראה דברינו [אשל אברהם](#) בפרשת וירא. ומכאן נכנס טופס הלשון "קונה שמים וארץ" לברכת האבות - מגן אברהם. בנוסח ארץ ישראל היו אומרים זאת בתפילת י"ח הרגילה. בנוסח בבל שבידינו, רק בתפילת מעין שבע בליל שבת לאחר תפילת עמידה (שהיא מעין חזרת ש"ץ מקוצרת). וכן בנשמט כל חי בתפילת שחרית. (יש עוד מקום בו אנו אומרים "קונה שמים וארץ"?). נכון שאברהם הוא שמוסיף את שם הויה, אבל מלכיצדק הוא הראשון שטבע לשון זו.

¹⁷ השם ירושלים הוא שילוב ופשרה בין השם שנתן לה שם ובין השם שנתן לה אברהם. אך אם נדקדק, נאמר שהשם "שלם" קדם ואילו "יראה" - קיצור של ה' יראה או יה-יראה, הוא הוספה של אברהם בדומה להוספה של שם הויה שהוסיף אברהם ל'קונה שמים וארץ'. ראה משנת רבי אליעזר פרשה ח שנותן גם לנח קרדיט בעניין ומשלב את בית המקדש שעתידי לקום בעיר יה-יראה-שלם, וזה לשון הדרשה שם: "למה הקדים (נח את) שם? שנבנה בית המקדש בתחומו, שנאמר: ומלכי צדק מלך שלם. ואין שלם אלא ירושלם, שנאמר: ויהי בשלם סכו. שני צדיקים קראו לו שני שמות: שם קראו שלם, אברהם קראו יראה ... אמר הקב"ה: לבטל את אחת מהן אי איפשר, אלא הריני מצרף את שניהן וקורא אותן ירושלם". ולכן גם ירושלם במקומות רבים בלי י"ד.

ר' ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם, עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה, שנאמר: "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" (תהלים עו ג). ומה היה אומר? יהי רצון שאראה בבנין ביתי.¹⁸

בראשית רבה מד ז פרשת לך לך – הפטרת השבת, איש את רעהו יעזור

"אל תירא אברהם" ... "ראו איים ויראו" (ישעיה מא ה) - מה איים הללו מסויימים בים, כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם ...¹⁹ "קצות הארץ יחרדו" - זה שרוי בקיצו של עולם, וזה שרוי בקיצו של עולם. "קרב ויאיתוין" - זה קרב אצל זה, וזה קרב אצל זה. "איש את רעהו יעזורו" - זה עוזר לזה בברכות: "ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון וגו', וזה עוזר לזה במתנות: "ויתן לו מעשר מכל". "ויחזק חרש את צורף" - "חרש" זה שם שעשה את התיבה, "את צורף", זה אברהם שצרפו הקב"ה בכבשן האש. "מחליק פטיש את הולם פעם" - שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם בדרך אחת למקום. "אומר לדבק טוב הוא" - אלו אומות העולם שהן אומרים מוטב להדבק באלוה של אברהם ולא נדבק בעבודת כוכבים של נמרוד. "ויחזקהו במסמרים" - החזיק אברהם את שם במצות ומעשים טובים. "ולא ימוט" - אברהם.²⁰

מסכת נדרים דף לב עמוד ב, ויקרא רבה כה ו - הכהונה עוברת לאברהם

אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם, שנאמר: "והוא כהן לאל עליון". כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם,²¹ שנאמר: "ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ, וברוך אל עליון וכו'". אמר לו אברהם: וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו? מיד נתנה לאברהם, שנאמר: "נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית אויבך הדום לרגליך" (תהלים קי), ובתריה כתיב: "נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק" - על דיבורו של מלכי צדק; והיינו דכתיב: "והוא כהן לאל עליון", הוא כהן - ואין זרעו כהן.²²

פירוש דעת מקרא (עמוס חכם) לפרק קי בתהלים - מלכי צדק של תהלים²³

אתה כהן לעולם - אתה (המלך) תהיה לעולם משרת לפני. כִּנְהָ כִּאֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ כְּהֵן לְרִמּוֹז שְׁכֻמוֹ הַכְּהֵן, כֵּן הַמֶּלֶךְ הַצַּדִּיק הוּא מִשְׁרֵת לֵה' ... על דברתי מלכי צדק - על פי הדברים המסופרים על מלכי צדק שבימי

¹⁸ "עד שהוא" במובן של "עוד כשהיה". עוד לפני שאוחד שמה לירושלים ונקראה בשם הקצר "שלם", היינו עוד לפני ימי האבות ואברהם, כבר אז שכן בה הקב"ה ושם הייתה סוכתו בה התפלל! לא מצאנו עוד שהקב"ה מתפלל רק שיש לו תפילין שבהם כתוב: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" (מסכת ברכות דף ו עמוד א). כאן עדיין אין עם ישראל, רק צדיקים, כהנים ונביאים (סדר עולם רבה לעיל) מאומות העולם כמלכי צדק המשמרים את ירושלים היא שלם הקדומה שבסוכתה הקב"ה מתפלל. מה עוד מתפלל הקב"ה בירושלים! ? ראה הרחבת דרשה זו של ר' ברכיה במדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור עו: "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. אמר ר' ברכיה: מתחילת ברייתו של עולם עשה הקב"ה בירושלים סוכה. כביכול שהיה מתפלל בתוכה: יהי רצון שיהיו עושין בני רצוני כדי שלא אחריב את ביתי ומקדשי. כיון שגרם החטא מה כתיב? ויחמוס כגן סוכו שיחת מועדו (איכה ב ו) - מקום שהיה מתודע בתפילה. וכיון שחרב, הוא מתפלל: יהי רצון מפני שיעשו בני תשובה שאקרב בנין ביתי ומקדשי, הוי: ויהי בשלם סוכו". שזכה לתפילת הקב"ה בבראשית רבה והאחרונה במדרש תהלים.

¹⁹ דלגנו על קטע הדרשה שאברהם מתיירא ממלכי צדק על שהרג את בנו וגם מלכי צדק מתיירא מאברהם. ראה במקור. וכאן, "וייראו" מלשון ראייה, שהיו נראים ובולטים (מסויימים, מצויינים) כמו איים בים.

²⁰ ייחודו של מדרש זה ראשית בכך שהוא דורש את פרק מא בישעיהו שהוא הפטרת השבת. וקשה לדעת אם מכך ניתן ללמוד שכבר בתקופת מדרש בראשית רבה (המאה החמישית) היו הפטרות קבועות, או שזה מקרה. יש מעט מאד דרשות במדרש רבה (בראשית רבה בפרט), אם בכלל, שיש בהן התייחסות להפטרות שלנו (בארץ ישראל שקראו את התורה במחזור של שלוש שנים וחצי, היו הפטרות אחרות, ראה **יוסי עופר - הפטרות ארץ ישראל**. שנית ועיקר, מדרש כולל ומסכם את המפגש בין שני האישים שם הוא מלכיצדק ואברהם וההשלמה ביניהם. אך מסוף המדרש, נראה שהוא מתרכז באברהם והפסוקים האחרונים נדרשים שניהם עליו. שם קצת נעלם והמקרא כידוע מתמקד מכאן ואילך בבית אברהם. מה אירע למלכי צדק?

²¹ הוציא את הכהונה מצאצאיו של אברהם ולא של שם. הוציאה משם ונתנה לאברהם. ואברהם עצמו הוא מצאצאי שם.

²² לא כולם מסכימים לכך שהקדמת הברכה לאברהם הייתה שגויה. ראה פירוש **אברהם** אבן עזרא על הפסוק בפרשתנו: " ... ופירוש על דברתי מלכי צדק בספר תהלות (תהלים קי ד), כי כהוגן דבר ויפה עשה, שברך אברהם בתחילה, בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו, ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו" (משני מקורות אלה נראה שיש תשובה ברורה לשאלה ששאלנו בתחילת הדף, הערה 2 לעיל, בדבר הקשר בין מלכי צדק של תהלים למלכי צדק של פרשתנו. נתייחס לכך ביתר הרחבה במקור הבא). יש לאבן עזרא סיוע ממשנת רבי אליעזר פרשה ח עמוד 146: "למה הקדים שם? שגלוי וידוע לפני הקב"ה שאברהם ובניו וכל ישראל עומדים ממנו, לפיכך הקדימו, בשביל כבודו של ישראל". אבל הגמרא סבורה שטעה מלכי צדק וזו עילה מספקת להוציא ממנו את הכהונה ולנתנה לאברהם. וכך גם מדרש ויקרא רבה כה פרשת קדושים שחזרו כמעט מילה במילה על לשון הגמרא. ראה גם מדרש אגדה (בובר) בראשית: "הוציא לחם ויין - כל מקום שיש בו יין עשה רושם. ומה רושם עשה כאן? שאיבד את הכהונה, שנאמר: על דברתי מלכי צדק (תהלים קי ד). ומפני מה? על שהקדים ברכת אברהם לברכת הקב"ה". את העברת הכהונה ממלכי צדק לאברהם אפשר לראות כחוליה בשרשרת הדורות וגלגולה של הכהונה לתולדותיה (הערה 8 לעיל), וכשהתמקדות התורה מאדם הראשון וכלל האנושות לסיפורם של אבות האומה הישראלית והאומה עצמה. אבל יש לזכור שדמותו של מלכיצדק אומצה גם על ידי דתות ותרבויות אחרות, בעיקר הנצרות - ראה הערך **מלכי צדק בויקיפדיה** - ואפשר מאד שיש כאן עוד אחת מהתשובות למינים.²³ נשוב למלכי צדק שבתהלים. מומלץ מאד לקרוא פרק זה במקור שהוא שבח והלל למלך דוד או לכל מלך שיעמוד על ישראל.

אברהם שהיה מלך בירושלים וכהן לעיל עליון. ודוד שכבש את ירושלים ומלך בה, ראה עצמו ממשיך המסורת העתיקה של מלכי ירושלים בימי מלכי צדק.²⁴

בראשית רבה פה י פרשת וישב – תמר בתו של שם הייתה

אפרים מְקַשָּׁא תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר: תמר בתו של שם הייתה, דכתיב: "ובת איש כהן כי תחל לזנות ... באש תישרף" (ויקרא כא ט) – לפיכך: "הוציאוה ותישרף".²⁵

גמרא בבא בתרא יד ע"ב - מלכי צדק הוא אחד מעשרה כותבי ספר תהלים

משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב; יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים: ע"י אדם הראשון, על ידי מלכי צדק, ועל ידי אברהם, וע"י משה, ועל ידי הימן, וע"י ידותון, ועל ידי אסף, ועל ידי שלשה בני קרח.²⁶

וְאִשְׁיָהּ שֶׁפְּטִיף כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיף כְּבַתְחַלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמָּנָה: (ישעיהו א כו).²⁷

שבת שלום וגשמים בעיתם²⁸

מחלקי המים

²⁴ אמנם, יש מפרשים שמלכי צדק כאן (אולי כל הפרק כולו) מדבר על המשיח לעתיד לבוא, כגון שיר השירים רבה פרשה ב: "הנצינים נראו בארץ - הנצוחות נראו בארץ ... ואלו הן: אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשוח מלחמה". כך גם בפסיקתא דרב כהנא פייסקא ה' ופסיקתא רבתי פייסקא טו על החודש הזה לכם, וכך גם באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד על נבואת זכריה על "שני בני היצאה העומדים על אדון כל הארץ" שהם אהרן ומשיח: "ואיני יודע איזה מהן חביב, כשהוא אומר: נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, הוי יודע שמלך המשיח חביב יותר מכהן צדק". גישה זו היא בראייה קדימה אל תקוות ימות המשיח. אבל לראייה לאחר שמציג פירוש דעת מקרא (המסתמך על רש"י ואבן עזרא בפירושים שם בתהלים), יש תימוכין רבים במדרש ובפרשנות המקרא שאכן מקשרים את מלכי צדק של תהלים עם מלכי צדק של פרשתנו (אך לא בהכרח עם דוד). ראה בראשית רבה מו ב: "ר' ישמעאל אומר: אברהם כהן גדול היה, שנאמר: נשבע יי' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק". ובסדר עולם רבה פרק כא נמנה מלכי צדק כאחד מהנביאים קודם מתן תורה בשל חיבור הפסוק בבראשית: "ברוך ה' אלהי שם" עם הפסוק: "על דברתי מלכי צדק" בתהלים. כך גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות טו ז פרשת בשלח ובמדרש תנחומא בשלח סימן טז בדרשות על "וברוב גאונך תהרוס קמין - הרבית להתגאות כנגד כל הקמים לנגדך", שמונים את כל ההצלות של עם ישראל ואבותיו (אפרופו קריעת ים סוף) וקושרים ישירות את 'דברתי מלכי צדק' של תהלים עם אברהם. וכך גם בפירוש אבן עזרא שראינו לעיל שמצדיק את הקדמת ברכת אברהם לברכת ה' וכך בגמרא נדרים ה"ל (אמנם בקשר לאברהם ולא למלכי צדק). אבל איך מגיע פירוש דעת מקרא (ורש"י ואבן עזרא יתדותיו) עד דוד המלך? רק משום שהמזמור מתחיל במילים: "לדוד מזמור"? האם המזמור הוא של דוד או על דוד, לכבודו של דוד?

²⁵ אגב הסבר 'הלכתי' מדוע גזר יהודה את דינה של תמר לשריפה (וניסיון נוסף לקשר את הליכות ספר בראשית עם דיני התורה) מגלה לנו אפרים מקשאה (שם מקום?) בשמו של רבי מאיר שתמר הייתה מצאצאי שם. ושם הרי הוא מלכי צדק. ומתמר נולד פרץ הוא אבי שושלת בית דוד ככתוב בסוף מגילת רות. אמנם, יהודה עצמו הוא מקור סמכות בית דוד, כברכת יעקב: "לא יסור שבט מיהודה" והוא עצמו אם נלך מספיק דורות אחורה, מצאצאי שם. אבל הייחוס הישיר של תמר עליה אמר יהודה ולא בוש: "צדקה ממני" (דברינו בפרשת וישב), נותן לבית דוד תוקף נוסף ואחיזה מימי קדם: מלכי צדק מלך שלם. שורשי בית דוד שקידש את ירושלים וקבע שם את מקום המקדש (דברינו קניית הר הבית ביום ירושלים) נעוצים בפרשתנו, בדמותו של מלכי צדק מלך שלם.

²⁶ הנה כי כן, לא נעלם מלכי צדק וגם אם אומץ ע"י תרבויות אחרות כנצרות, המדרש לא מהסס להעלות את דמותו החיובית. הקשר לדוד ולמוצאו ולפסוק בתהלים קי ד: "נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק", מתעצם כאן באמירה פשוטה שמלכי צדק הוא אחד מכותבי ספר תהלים יחד עם אברהם, משה, אסף, בני קרח (דברינו בפרשת קרח) ועוד זקנים-צדיקים. ראה אמנם שיר השירים רבה פרשה ד, קהלת רבה ז ד: "עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים: אדם הראשון, ואברהם, משה, ודוד, ושלמה וכו'" – שם נשמט שמו של מלכי צדק, במכוון או לא במכוון, אך מנגד מחזקת את הגמרא מדרש תהלים (שחר טוב; בובר) מזמור א – בפתיחת המדרש על הספר: "אשרי האיש. ר' נחמיה פתח: החכמה תעז לחכם (קהלת ז ט), זה דוד. מעשרה שליטים - אלו עשרה בני אדם שאמרו ספר תהלים, ואלו הן: אדם, ומלכי צדק, ואברהם, ומשה, ודוד, ושלמה, ואסף, ושלשה בני קרח וכו'". בהמשך המדרש שם, אמנם משבח רב הונא בשם ר' אחא את דוד שבכתובת ספר תהלים השתתפו כל העשרה, אבל דוד הוא שמונעים אותם לפני הקב"ה: "משל לחבורה של כווסקין, שהיתה מבקשת לומר הימנון למלך, אמר להם: כולכם נעים, כולכם זמרים, כולכם משובחים, כולכם ראויין לומר הימנון למלך, אלא איש פלוני יאמר על ידי כולכם. למה? שקולו ערב יותר מכולכם, הדא הוא דכתיב: ונעים זמרות ישראל". אבל אם מלכי צדק נדחה מלומר את הימנון למלך, הרי הוא באותה חבורה של אברהם, אילוי העביר את הכהונה, של משה, אסף ועוד שכתבו את פרקי ספר תהלים המלווה את עם ישראל לאורך כל מסעותיו וקורותיו. זאת ועוד, משום שלא סימנו לנו חכמי המסורה מי מהעשרה כתב איזה פרק, אולי בכוונה, הרי כל פרק הוא בחזקת ספק שנכתב ע"י מלכי צדק. אז נא לנהוג בו כבוד, בפרט חבורות אומרי תהלים.

²⁷ כיון שהזכרנו את תוכחתו של ישעיהו בתחילת הפרק: "צדק ילין בה ועתה מרצחים", נחתום בפסוק מסוף הפרק המביט בתקווה לחזרת ירושלים להיות 'עיר צדק'. "אחרי כן", תחזור ירושלים 'לפני כן' של ירושלים של מלכי צדק ואברהם.

²⁸ השבוע התחלנו לשאול על הגשמים ככתוב במסכת תענית פרק א משנה ג: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". עולי הרגלים יחזרו לנקודת המוצא של אברהם אבינו ממנה החל את מסעו לארץ כמתואר בפרשה. ויושבי ארץ ישראל יתפללו בכוונה גדולה על הגשמים, כדברי גמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אביי: כל השנה כולה מתפלל אדם הבינון חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו ויגשמו שאלותינו ומשאלותינו.